

Віталій Щербак

ORCID iD 0000-0001-8025-5684

DOI: 10.28925/2524-0757.2020.2.19

ДО Джерел Української держави Ранньомодерної епохи

Рецензія на: **СІВЕРЩИНА ГЕТЬМАНСЬКИХ ЧАСІВ. ТТ. 1–2:
XVII–XVIII ст.** Збірники архівних документів /
Упоряд.: О. Ю. Мицик, І. Тарасенко. К., 2019–2020.

Політичні чинники справили не-поправний вплив на збереження джерельної бази Української держави ранньомодерної доби. Документація центральних та місцевих органів влади знищувалася у буремні воєнні роки, а її залишки ретельно ліквідовувалися в процесі утвердження імперського правління на нашій землі. Здебільшого уцілили, як правило в копіях, універсали гетьманів, матеріали судочинства та поземельних відносин. Водночас, наукові пошуки останніх десятиліть дають підстави для оптимістичних сподівань. До таких, безперечно, належать збірники архівних документів по одному із регіонів Гетьманщини — Сіверщини. Книги видані Інститутом української археографії та джерелознавства ім. М.С. Грушевського НАН України, Інститутом історії України НАН України та Інститутом рукопису Національної бібліотеки України ім. В.І. Вернадського, упорядники: д.і.н. Юрій Мицик та к.і.н. Інна Тарасенко.

До збірок увійшли матеріали, віднайдені упорядниками та іншими авторами у вітчизняних та іноземних архівах, насамперед польських та російських. Серед них й раніше опубліковані на сторінках часопису «Сіверянський літопис» збірники документів «Джерела з історії Національно-визвольної війни українського народу 1648–1658 рр.», «Воссоединение Украины с Россией» тощо. З усього масиву наявних джерел відбиралися лише дотичні до території Чернігівського, Ніжинського, Стародубського,

Прилуцького та частково Київського полків, тобто переважної частини Чернігово-Сіверщини.

Найдавніші джерельні свідчення про Сіверщину з часів княжої Русі подано в уривку із хроніки військового діяча й письменника Речі Посполитої італійського походження Олександра Гваньїні «Опис європейської Сарматії». Витяги із люстрацій староств містять дані про кількість населення міст та сіл, обсяг різноманітних податків та повинностей. Інформативними є відписки путивльських воевод до Розрядного приказу щодо козацьких повстань в Україні 30-х років XVII ст., торгових контактів московитів із мешканцями Сіверщини. Уривки із чернігівських гродських книг розкривають деталі й характер перебігу судових процесів у місті.

Значний матеріал присвячений подіям Визвольної війни українського народу 1648–1657 рр. Листування козацьких полковників П. Шумейка, М. Небаби, І. Шохова та інших урядовців свідчать про перебіг військових операцій на Чернігово-Сіверщині. Їх доповнюють відписки до Посольського приказу прикордонних воевод Московського царства. Досить скрупульозними є повідомлення про хід війни на межі з білоруськими землями, зокрема битви під Лоевим та Речицею 1649 р., із табірною щоденника литовського князя Януша Радзівіла. Полковницькі універсали засвідчують спроби налагодити життя мешканців краю в царині соціально-економічних відносин в умовах воєнного лихоліття.

Універсали гетьмана Івана Виговського на початку врядування сповнені його прагненням дістати підтримку сіверської старшини для боротьби із Запорожжям і більшості лівобережної старшини, незадоволених рішенням Корсунської ради 1657 р. Листування переяславського полковника Павла Тетері з волинським каштеляном і дипломатом Казимиром Беньовським проливає світло на деталі підготовки проекту Гадяцької угоди. Тут же міститься уривок з першої редакції інструкції, даної українським урядом своїм послам, на сейм для переговорів щодо ратифікації договору. У листі Томаша Карезовського з табору на Руській розповідається про хід переможної битви українського війська під Конотопом 1659 р.

Кореспонденція Юрія Хмельницького дає змогу розуміння складної геополітичної ситуації Української держави на рубежі 50–60-х років, яку розривали й внутрішні конфлікти. У посланнях гетьмана Івана Брюховецького до московського царя Олексія Михайловича йдеться про успіхи союзницьких військ у боротьбі проти Речі Посполитої на теренах Сіверщини. Час урядування Івана Самойловича представлений його універсалами на матеріальну підтримку Православної Церкви, насамперед через надання земель монастирям. Найбільш розмаїтою є документація мазепинської доби. Гетьманські універсали стосуються його листування з українськими православними ієрархами, зокрема чернігівським архієпископом Лазаром Барановичем, новгород-сіверським архієпископом Феодосієм Углицьким, київським митрополитом Варлаамом Ясинським. Листи Івана Мазепи до царя Петра I характеризують рівень відносин Гетьманщини з Московським царством на рубежі XVII–XVIII ст. Значна частина універсалів стосується економічного життя Чернігово-Сіверщини: надання маєтностей

старшині, оренд, промислів, торгівлі, визначення обсягів послушенства селян. Аналогічний зміст матеріалів простежується і в часи правління гетьмана Івана Скоропадського. Їх суттєво доповнює кореспонденція генеральної старшини, козацьких полковників та сотників.

Уривки з творів іноземних авторів, присвячені висвітленню Великої Північної війни, безпосередньо стосуються Сіверського краю 1708–1709 рр.: «Історія Швеції в правління Карла XII» де Лімьє А.Ф. та «Мемуари про Максиміліана-Емануеля, герцога вюртемберзького, полковника драгунського полку на шведській службі».

Про козацьку Україну, зокрема конфесійний чинник в житті суспільства, розповідають заповіти київських митрополитів Стефана Яворського та Варлаама Ясинського. Політична ситуація в Гетьманщині в перші роки імперської доби в Росії досить зримо постає у листуванні наказного гетьмана і чернігівського полковника Павла Полуботка та універсалах Генеральної військової канцелярії.

Обидва томи у додатках містять десятки реєстрів — фрагментів документів самого різноманітного змісту, що суттєво доповнюють картину історії Сіверщини XVII–XVIII ст. Високу культуру видання підтверджують список скорочень, іменний та географічний покажчики. Перелік назв опублікованих документів сприяє ефективному їх пошуку на сторінках книг.

Таким чином збірники документів проливають нове світло на історію одного із важливих регіонів Гетьманщини. Вони можуть бути корисними не лише науковцям, викладачам та студентам вишів, але й усім, хто цікавиться історією України ранньомодерної доби. Сподіваємося, що найближчим часом вийдуть два наступні томи цього видання.

Дата надходження статті до редакції: 07.10.2020.